

Utbildningsinspektion i Idkerbergets skola Halvarsgårdars skola och Spraxkya skola

UTBILDNINGINSPEKTIONENS SYFTE

Skolverkets utbildningsinspektion skall bidra till kvalitetsförbättring genom att bedöma hur verksamheterna arbetar i riktning mot de nationella målen för förskoleverksamhet, skolbarnsomsorg, barn- och ungdomsutbildning och vuxenutbildning. En väsentlig del i inspektionen är att granska kvalitetsarbetet och förmågan att utveckla den egna verksamheten.

Inspektionens inriktning

Inspektionsutredningen har inriktats mot sju områden. De är särskilt väsentliga för att säkra att alla barn, elever och vuxenstuderande får den omsorg och utbildning som de har rätt till enligt nationella bestämmelser. De sju områdena, som granskats utifrån flera olika aspekter och frågeställningar, är:

Resultaten:

1. Normer och värden
2. Kunskaper

Verksamheten:

3. Arbetsmiljö och delaktighet
4. Pedagogisk verksamhet och undervisning
5. Styrning, ledning och kvalitetsarbete

Förutsättningarna:

6. Tillgång till omsorg, pedagogisk verksamhet och utbildning
7. Resurser

I denna rapport behandlas i första hand förhållanden som avviker positivt eller negativt från vad som förväntas i fråga om utbildningskvaliteten enligt de nationella bestämmelserna. Några aspekter behandlas dock i alla aktuella verksamheter, nämligen kvalitetsarbetet, rektorsfunktionen, personalens kompetens, läromedel och utrustning, likvärdiga möjligheter vid funktionsnedsättning, stödinsatser, arbetet med övergripande hälsomål i läroplanerna, bedömning av lärandet och betygssättningen. En helhetsbedömning och motiveringar till bedömningarna görs inom varje granskningsområde.

Bedömningarna av kvaliteten och av hur väl verksamheten uppfyller statens krav görs utifrån läroplaner och författningar i övrigt. Inspektörernas sakkunskap och erfarenheter av jämförbara verksamheter är också betydelsefulla. Analyserna av den insamlade informationen syftar till att klargöra om de lokala lösningarna och systemen fungerar väl. Rapporten avslutas med en sammanfattande bedömning som utgör underlag för Skolverkets beslut angående förbättrings- och kritikområden.

Beskrivning av skolan/rektorsområdet

Idkerbergets skola, Halvarsgårdars skola och Spraxkya skola bildar tillsammans ett eget rektorsområde och ingår i produktionsenheten "Tunetenheten" inom Tuna skolområde. I "Tunetenheten" ingår även Tunets skola samt Kyrkskolan.

Idkerbergets skola	Antal barn/elever/studerande
Grundskola årskurs 1-6	39
Förskoleklass	8

Idkerbergets skola ligger drygt två mil sydväst utanför Borlänge. Såväl förskoleklassen som grundskolan inryms i en huvudbyggnad som uppfördes 1910. Under 1950-talet har skolans lokaler och toaletter omdisponerats och renoverats. En större renovering av lokaler såväl för skola som för matsal har genomförts under 2003. Skolan ligger i ett bruksamhälle med i huvudsak äldre bebyggelse främst bestående av enfamiljshus och villor.

Vid Idkerbergets skola finns en förskoleklass samt grundskola med tre åldersblandade klasser, en klass för årskurs 1 och 2, en klass för årskurs 3 och 4 samt en klass för elever i årskurs 5 och 6. Skolbarnsomsorgen och förskoleverksamheten bedrivs i familjedaghem och i föräldrakooperativt styrd verksamhet.

Halvarsgårdars skola	Antal barn/elever/studerande
Grundskola årskurs 1-6	101
Förskoleklass	9

Halvarsgårdars skola ligger ungefär en mil utanför Borlänge centrum i utkanten av orten Sellnäs. Skolan ligger i ett jordbruksområde och saknar näraliggande bebyggelse.

Verksamheten inryms i fyra olika lokaler. Huvudbyggnaden uppfördes 1884. Under 1960-talet och i början av 1990-talet har skolan genomgått större tillbyggnader. En större renovering genomfördes dels i samband med tillbyggnaden i början av 1990-talet, dels 1997.

Vid Halvarsgårdars skola finns en förskoleklass samt grundskola med sex klasser från årskurs 1 till årskurs 6. I anslutning till skolan finns också ett fritidshem som drivs som föräldrakooperativ. Förskoleverksamheten bedrivs i familjedaghem och i en föräldrakooperativt styrd förskola.

Spraxkya skola	Antal barn/elever/studerande
Grundskola årskurs 1-6	51
Förskoleklass	7

Spraxkya skola ligger en mil utanför Borlänge centrum i orten Spraxkya. Verksamheten inryms i två byggnader varav en huvudbyggnad som uppfördes 1929. Under 1990 genomfördes tillbyggnader i form av en paviljong. En större renovering genomfördes dels tidigt 1960-tal, dels 1992-1993 i form av ventilation. Skolan ligger i ett jordbrukssamhälle med i huvudsak bebyggelse i form av villor.

Vid Spraxkya skola finns en förskoleklass samt grundskola med tre åldersblandade klasser, en klass för årskurs 1 och 2, en klass för årskurs 3 och 4 samt en klass för elever i årskurs 5 och 6. Skolbarnsomsorgen och förskoleverksamheten bedrivs i familjedaghem.

Genomförandet av inspektionen i Idkerbergets skola, Halvarsgårdars skola och Spraxkya skola

Skolverket sände den 17 november 2003 skriftlig information till kommunen om att verksamheten skulle inspekteras och om inspektionens syfte och genomförande. Inspektörsteamet med ansvar för inspektionen i Idkerbergets skola, Halvarsgårdars skola och Spraxkya skola har bestått av undervisningsrådet Tor Andersson och experten Lars-Göran Börjesson. Besök i Idkerbergets skola genomfördes den 12 februari 2004 och i Halvarsgårdars skola den 30 mars 2004 samt i Spraxkya skola den 31 mars 2004.

Denna skriftliga rapport kompletteras med muntlig återrapportering av de ansvariga inspektörerna. Skolverket följer därefter upp eventuella krav på åtgärder som riktas till huvudmannen och vilka effekter i övrigt som utbildningsinspektionen leder till. Tidpunkter för uppföljningen framgår av Skolverkets beslut.

Underlag

Underlaget till denna rapport består av dels dokument från kommunen och Idkerbergets skola, Halvarsgårdars skola och Spraxkya skola, dels den information som samlats in vid observationer, intervjuer och samtal under besöket. Rapporten grundar sig också på annan information om kommunen och skolan som finns i Skolverkets nationella uppföljningssystem eller finns publicerat på annat sätt.

Formella intervjuer genomfördes med ett urval elever, föräldrar och lärare. Dessutom intervjuades eleverna i skolornas elevråd, elevvårdande personal och rektorn. Inspektörerna besökte samtliga klasser och ett urval av lektioner.

Inspektionen i Idkerbergets skola, Halvarsgårdars skola och Spraxkya skola omfattar förskoleklassen och grundskolan.

Bedömning

1. Normer och värden

Enligt skollagen skall utbildningen för barn och ungdom främja deras utveckling till ansvarskännande människor och samhällsmedlemmar. I läroplanerna framhålls att barnen och eleverna skall utveckla förståelse och respekt för alla människors lika värde. Skolan skall sträva efter att vara en levande social gemenskap som ger trygghet. Eleverna skall också utveckla sin förmåga att göra och uttrycka medvetna etiska ställningstaganden. Eleverna skall kunna ta ett allt större ansvar för det egna arbetet och för miljön.

Inom detta granskningsområde behandlas resultaten av arbetet för att främja vårt samhälles demokratiska värderingar och för att utveckla normer och värden enligt läroplanernas mål.

Grundläggande demokratiska värden

Vid samtliga skolor uttrycker eleverna att det är viktigt att kunna påverka och de gör sin stämma hörd bl.a. genom klassråd och elevråd. De är medvetna om hur den formella demokratiska processen sker och vet hur man skall ta upp frågor, argumentera för dem men även lyssna på andras argument. Vid intervjuer med lärarna på respektive skola uppges att eleverna har demokratiska värderingar även om det kan variera något.

Vid Idkerbergets skola har man istället för klassråd och elevråd ett stormöte, bestående av samtliga elever på skolan. Lärarna vid Idkerbergets skola anser att eleverna oavsett ålder kan komma till tals på skolan.

Eleverna ser konkreta resultat av de frågor de väcker. Vid Spraxkya skola kommer det till uttryck genom att eleverna kunnat påverka att sova över på skolan, extra friluftsdag då eleverna åkt skidor, extra hem- och konsumentkunskap samt att de fått välja platser i matsalen.

Eleverna i Halvarsgårdars skola är aktiva i beslut som rör miljö- och säkerhetsfrågor på och runt skolgården.

Ansvarstagande

Föräldrar och lärare anser att eleverna tar ansvar för sin utbildning, en uppfattning som även eleverna själva har. Som exempel nämns ansvar för läxor, att ta med idrottskläder och att under eget ansvar arbeta med arbetsuppgifter. Elever och lärare på Idkerbergets skola nämner att eleverna tar ett stort ansvar för fadderverksamheten på skolan. Intervjuade eleverna på Halvarsgårdars skola säger att man tar ansvar genom att plocka upp skräp på skolgården eller tar hand om sådant som skall slängas i skolans kompost. De menar också att de tar stort ansvar för kompisar genom att vara faddrar eller kamrattstödare. På Spraxkya skola är eleverna "matvakter" som förbereder genom att duka inför skollunchen. Inspektörerna kunde också notera att ingen skadegörelse eller nämnvärt klotter på elevernas bänkar eller väggar kunde observeras på någon av de besökta skolorna.

Inflytande över det egna lärandet är generellt sett lågt. I den mån det förekommer innebär det vanligtvis att eleverna får välja vissa arbetsuppgifter inom ramen för lärarens planering. Elever som inspektörerna intervjuat anser att lärarna bestämmer vad som skall göras i klassrummet.

Etiska förhållningssätt

Av det som framkommit under inspektionen i de besökta skolorna visar eleverna acceptans för olikheter och eleverna säger att man får vara olika utan att bli retad. Inga elever accepterar mobbning eller kränkande behandling och om sådant förekommer talar man direkt med lärarna. Det framkommer dock vid intervjuer att det i Halvarsgårdars skola och Spraxkya skola förekommer att elever använder ett grovt språkbruk till varandra.

Trygghet och lust att lära

Eleverna i Idkerbergets skola, Halvarsgårdars skola och Spraxkya skola är öppna och enligt inspektörerna lätta att få kontakt med. Positiv nyfikenhet och en allmänt tillåtande atmosfär kunde vidare observeras i flera av klassrummen, i korridorer och i matsalar. Eleverna själva uppger att de känner sig trygga och såväl föräldrar som personal upplever eleverna som trygga i skolan.

Inspektörernas intryck är att eleverna allmänt har lust att lära. Många olika ämnen nämns som "roliga" ämnen. Att det är roligt att gå till skolan framförs genomgående i alla intervjuer med eleverna.

De tre skolorna har genomfört en värdegrundsenkät bland elever, personal och föräldrar. Enligt sammanställningen våren 2003 råder stor enighet kring värderingar som trygghet, respekt, ansvar, hänsyn, ärlighet, gemenskap och glädje hos såväl föräldrar och elever som personal.

Sammanfattningsvis bedömer inspektörerna att resultatet avseende normer och värden i Idkerbergets skola, Halvarsgårdars skola och Spraxkya skola generellt är av god kvalitet. Halvarsgårdars skola och Spraxkya skola bör dock stärka arbetet att utveckla ett gott språkbruk mellan eleverna.

Vidare bedömer inspektörerna att skolorna utgör en trygg arbetsmiljö för eleverna. Eleverna i de inspekterade skolorna har en lust att lära. Elevernas inflytande över det egna lärandet är dock generellt lågt på samtliga skolor, och bör förbättras.

2. Kunskaper

Utbildningen skall ge kunskaper i vid mening, såväl fakta och förståelse som färdigheter och förmåga att exempelvis utvärdera sitt eget lärande och att arbeta självständigt. Skolan skall sträva efter att varje elev tillägnar sig kunskaper inom utbildningens ämnesområden och kurser men även utvecklar en tillit till sin egen förmåga och en nyfikenhet och lust att lära. Målen för lärandet anges närmare i de nationella läroplanerna och i kursplanerna.

Inom detta område granskas resultaten av det pedagogiska arbetet.

Utveckling och lärande relaterat till läroplanens mål att sträva mot

Målen i ämnena matematik, svenska och engelska är konkretiserade bland annat genom Borlänge kommuns minimikunskapskrav.¹ Intervjuade föräldrar känner till minimikunskapskraven och uppger att lärarna visat dessa både i samband med föräldramöten och vid utvecklingssamtal. Föräldrarna har även fått den kommunala kvalitetshandboken², som också är en skolplan.

Några av de intervjuade eleverna uppger att de har viss kunskap om målen i svenska, engelska och matematik. Alla intervjuade elever uppger att de har en realistisk uppfattning om sitt eget lärande. De vet vad de är bra på och vad de behöver arbeta mer med.

Den vanligaste arbetsformen är självständigt arbete ofta i tillsammans med "bänkgrannen". Eleverna i de besökta skolorna uppger att man sällan arbetar i grupp.

Eleverna reflekterar kring sitt eget lärande genom att följa sin "portfolio" (se beskrivning under avsnitt Pedagogisk verksamhet). Eleverna är medvetna om att en kunskapsutveckling sker men inte på vilket sätt de lär sig. Arbetet med "portfolio" har kommit olika långt i olika klasser.

Kunskaper relaterade till mål att sträva mot i år 5

Skolorna sammanställer årligen elevernas resultat i det nationella provet i svenska, engelska och matematik i årskurs 5. Av resultaten, årskurs 5 våren 2003, framgår att matematik är det ämne i Idkerbergets skola och Halvarsgårdars skola där flest elever inte nått målen.

En samlad bild över skolornas kunskapsresultat för övriga ämnen saknas. Kunskaperna om dessa resultat är en vetskap som hålls av de enskilda lärarna och presenteras för elever och föräldrar vid utvecklingssamtal.

Sammanfattningsvis bedömer inspektörerna att samtliga tre skolor har en god kvalitet avseende resultatet i svenska, matematik och engelska. Resultaten i matematik i årskurs 5 våren visar dock att det finns behov av stödinsatser för att ge fler elever möjlighet att nå målen.

Möjligheten att bedöma och analysera resultaten då det gäller läroplanens mål respektive målen i de nationella kursplanerna i andra ämnen än svenska, matematik och engelska är dock begränsad. För att kunna göra en samlad bedömning av elevernas resultat bör skolan vid lämplig tidpunkt, t.ex. i årskurs 5, göra en sammanställning av resultaten i samtliga ämnen.

¹ För att ge lärarna stöd för en bedömning om eleverna uppnått kursplanernas kunskapskrav har Borlänge kommun arbetat fram kommunala minimikunskapskrav i ämnena svenska, engelska och matematik. Dokumentet kommenteras i Skolverkets kommunövergripande rapport avseende Borlänge kommun.

² Kvalitetshandboken skall beskriva och förtydliga de kvalitetskrav som gäller för förskole- och skolverksamheten i Borlänge kommun.

Enligt inspektörerna har eleverna på samtliga tre skolor inte tillräcklig kunskap om målen för utbildningen, vilket bör förbättras.

3. Arbetsmiljö och delaktighet

Enligt skollagen skall verksamheten i skolan vara utformad i överensstämmelse med grundläggande demokratiska värderingar. Var och en som verkar där skall främja aktning för varje människas egenvärde, respekt för vår gemensamma miljö samt jämställdhet mellan könen. Särskilt skall den som verkar inom skolan aktivt motverka alla former av kränkande behandling. All personal skall samverka med elever och föräldrar i arbetet för att forma en god miljö – fysiskt och psykosocialt - för utveckling och lärande.

Granskningen gäller hur man i verksamheten arbetar för en god miljö och för att förebygga kränkningar och ge möjlighet till delaktighet och samverkan.

Samverkan i skolmiljön

Vid Idkerbergets skola har man inte klassråd, utan eleverna framför sina synpunkter vid de stormöten där alla elever som finns på skolan deltar. Vid Halvarsgårdars skola och Spraxkya skola finns klassråd och elevråd. På samtliga skolor behandlas regelbundet skyddsfrågor och arbetsmiljöfrågor för eleverna. Eleverna tar frågorna på stort allvar, de har rapporterat farlig miljö på skolorna som sedan åtgärdats. Eleverna är väl medvetna om vad det innebär att vara representant för klassen.

Föräldrarna vid Idkerbergets skola uppger att de saknar ett forum för samverkan och delaktighet mellan skola och hem. Föräldrarna bjuds dock in till informationsmöten och klassmöten. Vid Halvarsgårdars skola och Spraxkya skola finns skolråd. Intervjuade föräldrar uppger att skolråden är aktiva och ofta kommer med synpunkter till skolan. Alla föräldrar har möjlighet att lyfta frågor genom skolrådet. Det kan även ske anonymt. Protokoll skrivs och delas ut till alla föräldrar på skolorna. På Halvarsgårdars skola arbetar skolan och föräldrar kring ett skolgårdsprojekt som fått utmärkelsen "Miljöskola" av Skolverket. Det betyder att man har ett godkänt handlingsprogram och en kursplan för en hållbar utveckling.

Inspektörerna bedömer att personalen vid Idkerbergets skola, Halvarsgårdars skola och Spraxkya skola tar elevernas arbetsmiljö på stort allvar. De besökta skolornas lärare säger att man diskuterar normer och värden både i personalgruppen och tillsammans med eleverna.

På Halvarsgårdars skola uppger lärarna att de är mycket måna om ett gemensamt förhållningssätt gentemot eleverna. Man vill framhålla att "det på skolan råder en utvecklingssyn mer än en bristsyn".

I Spraxkya skola genomförs etiska samtal med eleverna. I samverkan med kyrkan finns även en "riddarskola" för eleverna i årskurs 3 och 4 som bl.a. behandlar frågor om moral och etik. Eleverna i årskurs 1 och 2 har drama och massage. I förskoleklassen är frågor om trivsel och normer föremål för diskussion. I årskurs 5 och 6 genomförs "veckosnack" där läraren pratar med samtliga elever.

I samtliga skolor finns det gemensamma och nedtecknade regler. Reglerna revideras dock inte årligen. En regel som är känd av eleverna är den så kallade "gyl-

lene regeln” där det anges att man ska behandla andra som man själv vill bli behandlad.

Enligt inspektörerna är normer för beteende i de tre skolorna kända hos eleverna även om de inte alltid kan relatera dem till något särskilt dokument.

Som ovan framkommit under avsnittet Normer och värden är inflytande över det egna lärandet generellt sett lågt vid samtliga skolor inom rektorsområdet. I den mån det förekommer är metoderna för detta relativt utvecklade och inte heller diskuterade i någon nämnvärd utsträckning bland personalen. Det vanligaste är att inflytandet för eleverna innebär att de ges utrymme att välja vissa arbetsuppgifter inom det arbetsschema som läraren utformat. I Idkerbergets skola får dock eleverna i årskurs 5 och 6 vara med och utforma proven i form av frågor och gränser för mål att uppnå. Vid Halvarsgårdars skola nämner intervjuade lärare att verksamhet i idrott och hälsa, musik och drama till stor del planeras av elever. Eleverna i Spraxkya skola kan välja innehåll vid ”PA-passen” (praktiskt arbete).

Arbetet mot kränkande behandling

I samtliga tre skolor finns ett utvecklat system med faddrar och kamratstödjare som används för att elever skall hjälpa varandra och motverka mobbning. I Idkerbergets skola har man förutom kamratstödjare även stödgrupper där elever från förskoleklassen till årskurs 6 är blandade. Intervjuade kamratstödjare på Halvarsgårdars skola var väl medvetna om vikten av sitt uppdrag. I årskurserna 1 och 2 på Spraxkya skola arbetar man med dramaövningar och massage för att främja ett gott klimat mellan eleverna.

De besökta skolorna har samtliga var sin ”handlingsplan mot mobbning”. Enligt dessa handlingsplaner definieras inte enstaka händelser som mobbning. Planerna behandlar åtgärder som skall vidtas vid upptäckt av mobbning. I planerna anges även förebyggande åtgärder som etiska samtal, att på klassråd och stormöten behandla exempelvis trivsel- och miljöfrågor samt kamratstödjare. Planerna behandlar inte specifikt åtgärder om en elev skulle känna sig kränkt av någon vuxen.

Varken skolornas handlingsplaner eller skolornas arbete mot kränkande behandling är känt i någon större omfattning av föräldrar. Intervjuade elever känner inte heller till handlingsplanen men vet hur man skall handla om någon elev blir retad eller råkar illa ut. Intervjuade elever uppgav samtidigt att lärarna tar konfliktsituationer elever emellan på stort allvar och att de omedelbart vidtar åtgärder.

Skolhälsovård och elevhälsa

På samtliga skolor finns det skolhälsovård och den genomförs enligt gällande bestämmelser. I förebyggande syfte genomförs även hälsosamtal.

Inspektörerna konstaterar att personalen vid Idkerbergets skola, Halvarsgårdars skola och Spraxkya skola arbetar aktivt för att främja elevernas hälsa. Detta görs genom flera uteaktiviteter som i Idkerbergets skola, gemensamma promenader på Halvarsgårdars skola och Spraxkya skola. Förskoleklasserna vid Halvarsgårdars skola och Spraxkya skolor genomför halvdagar utomhus tillsammans med

elever i årskurs 1 och 2. På vintern får Halvarsgårdars skola hjälp av föräldrar att köra upp skidspår. För att ge alla elever möjlighet att pröva skidåkning har de köpt in skidutrustning som eleverna kan använda.

Sammanfattningsvis bedömer inspektörerna att skolornas arbete för att skapa en god psykosocial och fysisk arbetsmiljö är av god kvalitet. Inspektörerna vill i sammanhanget särskilt lyfta fram skolornas hälsofrämjande arbete.

Föräldrarnas möjligheter till samverkan med skolan är av god kvalitet på Halvarsgårdars och Spraxkya skola, medan samverkan med föräldrarna på Idkerbergets skola bör förbättras.

Den ”handlingsplan mot mobbning” som finns på respektive skola bör omarbetas och i alla delar utgå från det vidare begreppet kränkande behandling och inte från begreppet mobbning. Handlingsprogrammet bör även behandla perspektivet vuxen och elev. Inspektörerna vill även understryka vikten av att såväl elever som föräldrar engageras i skolornas arbete mot kränkande behandling och i framtagandet av handlingsprogram.

4. Pedagogisk verksamhet och undervisning

Arbetet för att nå de nationella målen för utveckling och lärande skall främst utformas av eleverna och personalen. Skolan skall samverka med hemmen. Läroplanerna, andra statliga förordningar och kursplanerna ger riktlinjer för arbetet. Det finns bestämmelser om timplaner och ämnes- och kursstruktur, riktlinjer för stödinsatser, för betygssättning och utvecklingssamtal, för utbildning på arbetsplatser, en garanterad undervisningstid etc. Målen i kursplanerna ger dessutom vägledning för arbetssätten genom att beskriva vilka kunskaper, färdigheter och övrig utveckling barnen och ungdomarna skall nå.

Granskningen riktas mot hur man arbetar för att nå målen och hur man anpassar arbetet till olika behov.

Lokala mål och innehåll

Vid samtliga skolor finns lokala bearbetningar av de nationella kursplanerna för respektive ämne. Dessa revideras inte årligen men de går igenom inför starten av ett nytt läsår. Vidare finns häftet ”Minimikunskapskrav Svenska Engelska Matematik” som anger Borlänge kommuns lokala tolkningar avseende kursplanernas mål i svenska, engelska och matematik.

Organisering av undervisningen och tidsanvändningen

Det finns en gemensam övergripande timplan för Tunetenheten och Gylleheten avseende grundskolan årskurs 1-9. Av den framgår att eleverna skall ges en undervisningstid som motsvarar den garanterade tiden i skollagens timplan.

Scheman upprättas varje nytt läsår för respektive klass. I schemat anger skolans lärare den undervisning som planerats. Rektorn kontrollerar och godkänner att eleverna skall ges den tid i olika ämnen som framgår av skolans timplan för respektive årskurs. Enligt både rektorn och lärare finns det inom det planerade schemat stor flexibilitet att lägga upp undervisningen. Ämnen som svenska, engelska och matematik ligger dock alltid på fasta tider. Av det som framkom-

mit under inspektionen finns det inget som tyder på att eleverna inte får sin garanterade undervisningstid. Se dock avsnittet Tillgång till utbildning angående ämnet hem- och konsumentkunskap. Enligt inspektörerna kräver flexibiliteten i schemat en mer regelbunden kontroll av elevernas undervisningstid.

Individanpassning, individuell studieplanering och stöd

Av den ärendegång som finns inom skolområdet framgår att den första stödåtgärden för elever i behov av särskilt stöd är att lärare/mentor skall vidta åtgärder. Därefter har arbetslaget på respektive skola skyldighet att vidta lämpliga åtgärder för att underlätta situationen för eleven. Det skall då upprättas åtgärdsprogram. Det finns även möjlighet att konsultera övrig elevvårdande personal som speciallärare, kurator och skolsköterska.

Om åtgärderna i åtgärdsprogrammet inte är tillräckliga skall det elevvårdsteam som är gemensamt i Idkerbergets skola, Halvarsgårdars skola och Spraxkya skola och som består av rektor, speciallärare, skolsköterska och kurator behandla elevvårdsärendet vidare. Vid behov genomförs då en elevvårdskonferens och vid denna deltar rektor, lärare och föräldrar samt någon eller några av den elevvårdande personalen.

Vid behov hänskjuter elevvårdsteamet elevvårdsärendet till det lokala resursteamet, som är gemensamt för hela skolområdet. Det lokala resursteamet kan lämna förslag på åtgärder som placering i liten undervisningsgrupp, placering i resursskolan, kontakt med skolpsykolog eller andra insatser. Enligt personal finns en beredskap att ta emot elever med funktionshinder. Skolorna har bl.a. samarbete med habiliteringen.

Enligt personalen vid samtliga tre skolor upptäcks elevers stödbehov tidigt. Överlämnande sker mellan förskolan och förskoleklassen och i förskoleklassen lämnas en hälsodeklaration för respektive barn. Enligt rektorn skrivs åtgärdsprogram men inte för andra ämnen än svenska, engelska och matematik. Åtgärdsprogrammen upprättas av speciallärare och klasslärare i samverkan med eleven och föräldrar. För att bli bättre på att skriva åtgärdsprogram har samtliga lärare fått kompetensutveckling i hur åtgärdsprogram kan utformas. Enligt personalen ges stöd till elever i behov av särskilt stöd, men stödet är enligt personalen inte tillräckligt.

Enligt inspektörerna finns det i Idkerbergets skola, Halvarsgårdars skola och Spraxkya skola väl fungerande rutiner, utrednings- och analysförfaranden för att identifiera och åtgärda elevers behov av särskilt stöd. Hur skolorna arbetar med stöd är dock inte känt av intervjuade föräldrar.

Inspektörerna vill dock framhålla skyldigheten att upprätta åtgärdsprogram om det framkommit att en elev är i behov av särskilda stödåtgärder, oavsett vilket ämne det gäller.

Arbetssätten

Vid de besökta lektionerna i samtliga skolor konstaterade inspektörerna att eleverna oftast arbetade enskilt med tilldelade arbetsuppgifter. Få exempel gavs där elever arbetade tillsammans två och två eller i grupp. Enligt lärarna förekommer temaarbeten och grupparbeten där eleverna arbetar tillsammans.

På Idkerbergets skola leds undervisningen i hög grad av lärarna. Elevernars möjligheter att påverka det dagliga arbetet är begränsat. En vanlig undervisningsform är arbete i olika typer av arbetsböcker. Intervjuade lärare vill lyfta fram att man lägger stor kraft på att ge eleverna goda kunskaper i svenska, engelska och matematik.

Lärarna i Halvarsgårdars skola har ambitionen att undervisningen skall vara varierad och präglad av kreativitet. Man vill att eleverna skall tänka mycket själva och komma med egna idéer. I arbetet strävar lärarna efter att eleverna skall använda alla sina sinnen. Exempel på sådant arbete är problemlösning med hjälp av NTA³-lådor musik och teater. Ett annat exempel är när förskoleklassen och årskurs 1-2 arbetar undersökande i skogen och där allt material för arbetet hämtas från naturen. Eleverna ger i intervjuerna exempel från miljöarbetet där de får arbeta på ett varierat sätt för att "hjälpa naturen".

Enlig lärarna vid Spraxkya skola varierar arbetssätten beroende på arbetsområde. Det förekommer flera inslag där eleverna får arbeta undersökande och aktivt. Som exempel kan nämnas teknik, matematik och olika projekt. Eleverna uppfattar inte att man arbetar undersökande, men de yngre barnen nämner "PA-passen" där de själva kan välja arbetsområde som positiva.

Något som inspektörerna finner särskilt positivt är det arbete som genomförs med eleverna vid Halvarsgårdars skola och Spraxkya skola, där barnen i förskoleklassen till årskurs 2 får arbeta undersökande i skogen.

Vägledning och utvecklingssamtal

På samtliga skolor genomförs utvecklingssamtal och dessa fungerar enligt intervjuade föräldrar väl. På de besökta skolorna får eleverna förbereda sig inför samtalen genom att svara på frågor. I samband med utvecklingssamtalet går en del lärare och elever även igenom vad som tillförts elevens utvecklingspärm/portfolio sedan föregående samtal. Intervjuade elever säger att de är aktiva under samtalet och får vara med och diskutera "hur man skall förbättra sig".

Enligt föräldrar är utvecklingssamtalet den viktigaste stunden för information om elevers lärande och sociala utveckling.

Utvärdering av lärandet och bedömning

Alla besökta skolor använder olika metoder för att bedöma elevernas kunskapsutveckling. Vanligt är att lärarna använder olika prov och tester. Utvärdering görs också muntligen på lektioner exempelvis genom redovisningar och diskussioner. I en del klasser förekommer loggbok eller "reflektionsbok" där eleverna får göra en bedömning hur de har lyckats med veckans uppgifter. Skriftlig utvärdering av undervisningen sker dock inte systematiskt och regelbundet. Utvärdering av elevens lärande sker i samband med utvecklingssamtalen.

Skolorna har börjat ett arbete med att dokumentera elevernas kunskapsutveckling i en utvecklingsbok. Såväl lärare som elever menar att det saknas en gemensam utformning både beträffande innehåll och hur boken skall användas. Ele-

³ Natur och teknik för alla

verna var osäkra på syftet med utvecklingsboken och uppgav att man sällan använder den i undervisningen.

Samverkan och öppenhet

I Idkerbergets skola finns ett samarbete med den lokala skytteklubben och då nyttjas det näraliggande Folkets hus där eleverna äter och har idrott. Lärarna i Halvarsgårdars skola har ett samarbete med en lokal idrottsförening som hjälper skolan med att köra upp skidspår på vintern. I Spraxkya skola finns ett samarbete med kyrkan genom ”riddarskolan”.

Skolorna har också ett samarbete med Kulturcentrum Asken kring teater, film, konserter samt nyttjande av dramapedagog. Där ges även lärare möjlighet till fortbildning i musik och bild.

Sammanfattningsvis bedömer inspektörerna att den pedagogiska verksamheten vid Halvarsgårdars skola och Spraxkya skola är av god kvalitet. Den pedagogiska verksamheten i Idkerbergets skola behöver utvecklas så att arbetssätt och arbetsformer anpassas till elevernas olika sätt att lära.

Kontrollen över hur eleverna ges den garanterade undervisningstiden behöver förbättras på skolorna.

Inspektörerna vill särskilt lyfta fram miljöarbetet på Halvarsgårdars skola och den samverkan som sker mellan förskoleklass och årskurs 1 och 2 vid Halvarsgårdars skola och Spraxkya skola.

Rutiner för att upptäcka, åtgärda och följa upp elevers behov av särskilt stöd är av god kvalitet på samtliga tre skolor.

5. Styrning, ledning och kvalitetsarbete

Kommunerna har ett övergripande ansvar för förskoleverksamheten, skolbarnsomsorgen och skolan på lokal nivå. Kommunerna är också huvudmän för de flesta verksamheterna. Läroplanerna lägger tydliga ansvarsområden på rektor och personal för skolornas inre organisation och arbete. Sammantaget har dessa skyldighet att se till att rätten till utbildning och till att nå nationella mål tillgodoses.

Frågor som behandlas vid inspektionen är exempelvis om verksamheten har en ledning enligt de nationella bestämmelserna, hur denna fungerar i praktiken och om det finns system för att säkra och förbättra kvaliteten i utbildningen samt värna enskilds rättsäkerhet.

Ansvarsfördelning, beslutsordning och kommunikation

För Idkerbergets skola, Halvarsgårdars skola och Spraxkya skola finns en rektor. Tuna skolområde har även samordnare med uppgift att hjälpa rektor att överblicka insatserna för elever i behov av särskilt stöd.

Ledningsmöten med samtliga ledare inom skolområdet genomförs en gång per månad. Likaså har de rektorer som ansvarar för grundskolorna möten en gång per månad där framförallt ekonomiska frågor, men även ledarskap behandlas.

Rektorn fattar beslut i alla ärenden där delegation till rektor föreligger och återrapporter regelbundet dessa beslut direkt till Barn- och skolnämnden.

Rektors ansvar, befogenheter och funktion

Rektorn blir förtrogen med verksamheterna i Idkerbergets skola, Halvarsgårdars skola och Spraxkya skola genom att regelbundet besöka skolorna och även klasserna. Idkerbergets skola besöks minst en gång per månad men oftast varannan vecka. Halvarsgårdars skola och Spraxkya skola besöks oftare. I övrigt sker kontakter med respektive skola nästintill dagligen via telefon, e-post och fax. Medarbetarsamtal genomförs med all personal en gång per år.

I samtliga tre skolor finns lärare som benämns platschef och dessa har särskilt ansvar för verksamheten på skolorna. Bland annat har rektorn till platscheferna delegerat ansvaret för kontakter med fastighetsbolag, bussar och uthyrning av skollokaler. Platscheferna ansvarar även för stormöten respektive elevråden på respektive skola.

Samtliga intervjuade elever och föräldrar känner mycket väl till vem som är rektor för skolorna.

Rektorn anser att han tar ett övergripande ledningsansvar för den pedagogiska utvecklingen, men uppger att det pedagogiska ledarskapet koncentreras till de studiedagar som genomförs. Enligt rektorn bedrivs också ett pedagogiskt ledarskap på de arbetsplatsträffar och konferenser som genomförs en gång per månad. Rektorn träffar personalen en gång per månad och lärarpersonalen ytterligare en gång per månad. Lärarna uppger att rektorn är väl förtrogen med verksamheterna men inte hinner med det pedagogiska ledarskapet. Enligt lärarna ger rektorn förutsättningar för lärarna på respektive skola att utveckla den pedagogiska verksamheten genom att uppmuntra och genom att ge tips och stöd.

Kvalitetssäkring och förbättringsarbete

I skolornas gemensamma arbetsplan anges hur man tänker arbeta för att nå målen och uppfylla kraven på kvalitet. De resultat som skolorna når skall presenteras i skolornas kvalitetsredovisning. Enligt inspektörerna uppvisar kvalitetsredovisningarna vissa brister eftersom kopplingen mellan mål, resultat i form av måluppfyllelse och åtgärder för utveckling inte är tydlig.

Lärarna vid Idkerbergets skola upplever inte att de varit delaktiga i arbetet med att ta fram skolans kvalitetsredovisning. På Halvarsgårdars skola säger lärarna att kvalitetsarbetet känns osäkert.

Enligt skolans rektor kvalitetssäkras resultaten i ämnena matematik, svenska och engelska på ett bra sätt medan övriga ämnen inte kvalitetssäkras genom sammanställningar och utvärderingar.

Halvarsgårdars skola bedriver flera utvecklingsprojekt. Ett av dessa är ett internationellt samarbete med två skolor i Sydafrika. Lärare och elever har besökt varandra i olika omgångar. Ett annat projekt är Miljöskolan där eleverna bland annat tillsammans skall med en konsult anlägga en damm med en vattentrappa.

Ett gemensamt utvecklingsarbete på de tre skolorna är det hälsofrämjande arbetet.

Rättssäkerhetsfrågor

Beslut i elevärenden tas vanligtvis i elevvårdskonferensen som leds av rektor. Alla beslut i elevärenden fattas av rektorn.

Det finns möjlighet att placera elever i särskilda s.k. utvecklingsklasser vilka finns inom Borlänge skolområde. Beslut om placering i särskild undervisningsgrupp har fattats i de fall som varit aktuella. Skolan köper en plats på resursskolan och i och med beslutet och godkännandet av placeringen där övertas det pedagogiska ansvaret av resursskolans rektor. Se vidare rapporten om Borlänge resursskola.

Föräldrar med synpunkter på skolornas verksamhet vänder sig i första hand till ansvariga klasslärare, men även till rektorn. Alla besökta skolor följer elevernas närvaro och rektor ger exempel på tillfällen där detta har utgjort ett viktigt underlag vid elevvårdande insatser.

Rektorn har tillsammans med andra rektorer, politiker och tjänstemän på Barn- och skolnämnden inom kommunen genomgått en tvådagarsutbildning i rättssäkerhetsfrågor som behandlar viktiga regler gällande kommunal verksamhet med inriktning på skola och förskola. Exempel på frågor som behandlats är lagar och förordningar, sekretess, överklagande av beslut, mobbning och ansvar för kommunala tjänstemän.

Sammanfattningsvis bedömer inspektörerna att styrningen och ledning i Idkerbergets skola, Halvarsgårdars skola och Spraxkya skola är av god kvalitet. Rektorn är väl förtrogen med verksamheterna och tar ansvar för såväl den personalledande som den administrativa utvecklingen av skolorna. Den pedagogiska ledningen av verksamheten kan göras mer synlig och tydlig.

Inspektörerna bedömer att kvalitetsarbetet på skolorna bör utvecklas.

Enligt inspektörerna gäller detta särskilt skolornas kvalitetsredovisningar som skall synliggöra det faktiska förändringsarbetet och därmed fungera som ett mycket viktigt redskap för att utveckla verksamheten vid en skola. Det är viktigt att skapa tydliga processer så att utvärderingar och kvalitetsredovisning fungerar som funktionella redskap för verksamhetsutveckling och inte minst att personalen är delaktig.

6. Tillgång till omsorg, pedagogisk verksamhet och utbildning

Lika tillgång till utbildning, oberoende av kön, geografisk hemvist samt sociala och ekonomiska förhållanden, är en grundprincip för det offentliga skolväsendet. Barn- och ungdomsutbildningen omfattar förskoleklassen, grundskolan, den obligatoriska särskolan, specialskolan, sameskolan, gymnasieskolan och gymnasiesärskolan. Det skall finnas lika möjligheter till utbildning för barn och ungdomar med olika funktionsnedsättningar och möjligheter till utbildning i särskilda utbildningsformer. Inom skolformerna skall det också finnas olika möjligheter för eleverna att individuellt göra val av ämnen, program, inriktningar och kurser. En skola kan, enligt skollagen, profilera sig för att tillgodose olika elevers behov eller öka elevernas motivation för lärande.

Granskningen gäller om det finns tillgång till utbildning i den omfattning och med den valfrihet som anges i de statliga bestämmelserna. Även informationen om möjligheter till olika val av fördjupning, kurser, skolor och utbildningsvägar behandlas.

Tillgång till verksamhet/utbildning

Språkval i spanska, tyska och franska erbjuds eleverna i årskurs 6 och detta läses genom att eleverna åker buss till Gylle skola. Det finns även förstärkt svenska och engelska för de elever som inte nått målen för dessa ämnen i årskurs 5. Det finns inga elever på skolan som är berättigade till modersmålsundervisning.

Enligt lärarna vid Idkerbergets skola innehåller elevens val fördjupning och breddning i samhällsorienterande ämnen, matematik, svenska men även aktiviteter som fotboll och teater. På Halvarsgårdars skola organiseras elevens val som en breddning och fördjupning i vissa av kursplanernas ämnen. Eleverna upplever att denna tid är viktig och att utrymme finna att få jobba med sådant som man är extra intresserad av. Enligt lärarna i Spraxkya skola har eleverna elevens val 80 minuter i veckan eller i bland en gång per månad. De kan då exempelvis baka, sy, leka ute, arbeta med datorn, ha matematik och teater. Eleverna uppger att de får skriva egna önskemål om elevens val som de sedan lämnar till lärarna.

När det gäller undervisningen i hem- och konsumentkunskap kan inspektörerna konstatera att det finns flera brister i hur undervisningen för närvarande är upplagd.

I Idkerbergets skola har inte eleverna haft ämnet hem- och konsumentkunskap under den period skolan renoverats. Vid inspektionen hade undervisningen i ämnet ännu inte börjat. Lärare i Halvarsgårdars skola uppger att den praktiska delen av ämnet hem- och konsumentkunskap genomförs i elevernas hem i samarbete med föräldrarna. I Spraxkya skola genomför lärarna olika aktiviteter som övernattningsmatlagning för att uppnå målen i ämnet.

Av skolförfattningarna framgår att undervisningen skall ske av lärare som har en utbildning avsedd för den undervisning de i huvudsak skall bedriva, dock inte i hemmet under föräldrars ledning. Skolförfattningarna anger även att undervisningstid är arbete som eleverna genomför under lärares ledning, att undervisningen sker i ändamålsenliga lokaler samt att det finns utrustning som behövs för en tidsenlig utbildning.

Enligt intervjuade lärare kan skolorna anpassas så att funktionshindrade elever får tillgång till utbildning. Vid inspektionen fanns inga elever med funktionshinder i någon av skolorna.

Information om utbildning

Hemmen informeras om de besökta skolornas verksamhet på olika sätt. Flera av de intervjuade lärarna skickar regelbundet hem veckobrev eller månadsbrev. Vidare finns information om skolan på kommunens hemsida.

I en del fall används så kallade kontaktböcker där det dels ges information om tider och läxor dels att lärare och elev reflekterar över arbetet i klassen. Föräldramöten och utvecklingssamtal är andra exempel på informationstillfällen. Intervjuade föräldrar på Halvarsgårdars skola och Spraxkya skola menar att de också får information via skolråden. På Idkerbergets skola uppger intervjuade föräldrar att information mellan hem och skola kan förbättras.

Hemmen informeras inte särskilt om elevers och föräldrars rättigheter och skyldigheter när det gäller skolans verksamhet. Flera av de intervjuade föräldrarna var osäkra på sina rättigheter i skolan.

Sammanfattningsvis bedömer inspektörerna att eleverna generellt har god tillgång till utbildning. Skolorna uppfyller dock inte författningarnas krav beträffande undervisningen i ämnet Hem- och konsumentkunskap.

Informationen om elevers respektive vårdnadshavare rättigheter och skyldigheter behöver förbättras på samtliga skolor.

7. Resurser

Huvudmannen och skolans ledning beslutar hur och med vilka resurser utbildningen skall genomföras för att de lärande skall nå de nationella målen för utbildningen. I skollagen finns dock bestämmelser om några viktiga förutsättningar för att säkra kvaliteten i utbildningen. Dessa avser främst krav på personalens kompetens, tillgång till ändamålsenliga lokaler, läromedel och annan utrustning som behövs för en tidsenlig utbildning. Även principerna för resursfördelningen aktualiseras vid inspektionen.

Personalresurser

Personalen i förskoleklassen och grundskolan vid Idkerbergets skola består av ungefär fyra lärartjänster, vilket motsvarar ungefär 8,7 lärare per 100 elever i grundskolan.

Personalen i förskoleklassen och grundskolan vid Halvarsgårdars skola består av ungefär nio lärartjänster, vilket motsvarar ungefär 8,5 lärare per 100 elever i grundskolan. Personalen i förskoleklassen är även till viss del anställd i föräldra-kooperativet som driver fritidshemmet på skolan.

Personalen i förskoleklassen och grundskolan vid Spraxkya skola består av drygt fyra lärartjänster, vilket motsvarar ungefär 7,4 lärare per 100 elever i grundskolan.

Personalens kompetens och kompetensutveckling

Alla lärare i Idkerbergets skola, Halvarsgårdars skola och Spraxkya skola har en utbildning för den undervisning man i huvudsak bedriver.

Fortbildningen utgår från såväl skolans behov som individuella behov hos personalen. Enligt den kompetensutvecklingsplan som är upprättad i Tunetenheten framgår att merparten av kompetensutvecklingsinsatserna skall användas till arbetslagets behov och att en tredjedel av resurserna skall användas till insatser för individuella behov. I de prioriterade fortbildningsinsatserna finns områden som exempelvis kompetensutveckling relaterad till kvalitetshandboken och skolornas lokala arbetsplaner, elevinriktade arbetssätt, målrelaterad undervisning och samverkan med hemmen. En procent av lönesumman är avsatt för kompetenshöjande åtgärder.

En IT-satsning med inventering av utbildningsbehov är under genomförande. Lärare i Halvarsgårdars skola och Spraxkya skola har exempelvis genomgått den statliga ITiS-utbildningen. (IT i skolan)

Läromedel, pedagogiska materiel, utrustning och skolmåltider

Läromedlen och annat pedagogiskt material är anpassade till de krav en tidsenlig utbildning kräver. Samtliga intervjuade lärare uppger att tillgången på läromedel är bra.

I samtliga skolor finns det datorer som kan användas för dataundervisning och för att skriva rent arbeten samt söka information på Internet. Enligt personal och intervjuade föräldrar förnyas inte datautrustningen i tillräcklig omfattning.

Samtliga skolor har tillgång till skönlitteratur som lånas genom förmedling av boklådor från stadsbiblioteket i Borlänge. I övrigt finns gott om böcker i de små bibliotek som finns på varje skola.

Lokaler

Lokalerna i Idkerbergets skola är nyligen renoverade och enligt inspektörerna mycket trivsamma för lärandet. Lokalerna vid Halvarsgårdars skola har olika utformning beroende på vilken byggnad de är belägna i. Enligt inspektörerna svarar de mot de pedagogiska kraven i utbildningen, men de är generellt i behov av renovering såväl invändigt som utvändigt. Lokalerna i Spraxkya skola är bra och trivsamma.

Brister som aktualiserats under inspektionen är bl.a. att ventilationen i Halvarsgårdars skola är dålig i vissa klassrum och att störande ljud förekommer från andra våningsplan.

Resursfördelning

Budgeten bygger på ett avtal mellan skolområdet och beställarkansliet. Skolans elevbidrag fördelas enligt de normer som gäller i kommunen och i skolområdet. Fördelningen görs sedan av de två rektorerna i Tunetenheten. Enligt rektorn för Idkerbergets, Halvarsgårdars och Spraxkya skola påverkas inte resursfördelningen av skolornas kvalitetsredovisningar.

Sammanfattningsvis bedömer inspektörerna att resurserna i form av personalens kompetens liksom läromedel och materiel är av god kvalitet. Lokalerna är också av god kvalitet, men miljön i Halvarsgårdars skola kan förbättras med avseende på ljud och ventilation.

Inspektörerna konstaterar att det vidtagits kompetenshöjande åtgärder för lärarna avseende IT. Samtidigt är det viktigt att kontinuerligt se över behovet av skolornas IT-utrustning. Enligt inspektörerna kan dessa två förutsättningar tillsammans utgöra en grund för fortsatt arbete om och hur informationsteknik kan användas som ett verktyg för kunskapssökande och lärande i enlighet med läroplanen.

Sammanfattande bedömning

Inspektörerna bedömer att verksamheten i Idkerbergets skola, Halvarsgårdars skola och Spraxkya skola övergripande är av god kvalitet. Personalen arbetar ambitiöst för att främja elevernas lärande och för att skapa en god arbetsmiljö. Inspektörerna vill i sammanhanget lyfta fram skolornas hälsofrämjande arbete.

Vidare finns det enligt inspektörerna väl fungerande rutiner samt utredningsförfaranden för att identifiera och åtgärda elevers behov av särskilt stöd i de tre skolorna. Se även bedömningarna under respektive avsnitt där andra väl fungerande verksamhetsdelar eller förhållanden beskrivs.

Det finns dock behov av förbättringsinsatser inom följande områden:

- språkbruket mellan eleverna i Halvarsgårdars skola och Spraxkya skola,
- elevernas inflytande över det egna lärandet,
- systematisk redovisning av elevernas kunskapsutveckling i samtliga ämnen,
- elevernas kunskap om målen för utbildningen,
- föräldrarnas möjligheter till samverkan i Idkerbergets skola,
- handlingsprogram mot kränkande behandling,
- arbetssätt och arbetsformer i Idkerbergets skola,
- kontrollen över hur eleverna ges den garanterade undervisningstiden,
- den pedagogiska ledningen av verksamheten,
- kvalitetsarbetet på skolorna och då särskilt kvalitetsredovisningen,
- informationen om elevers respektive vårdnadshavare rättigheter och skyldigheter,
- miljön i Halvarsgårdars skola samt
- skolornas IT-användning.

Det finns också en brist i verksamheten att författningarnas krav inte uppfylls. Bristen inom nedan angivet område skall snarast åtgärdas.

- Genomförandet av undervisningen i ämnet Hem- och konsumentkunskap (2 kap. 3§ skollagen samt 1 kap. 2 och 4 §§ grundskoleförordningen).

Datum	Ort
2004-08-19	Stockholm

Tor Andersson
Lars-Göran Börjesson